

УДК 342.922:344.13

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v103.2024.20>

І. Ю. Пить

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: НОРМАТИВНІ ТА ПРАКТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Принципи динамізму та реалізму нормативно-правового регулювання покладають на законодавця обов'язок забезпечувати належний ступінь адаптивності правової норми, за якого остання відповідатиме реальному стану розвитку суспільних відносин, зберігаючи при цьому рівень абстрактності, достатній для правозастосування. Особливо важливо дотримуватися указаної закономірності при формуванні нормативного підґрунтя адміністративних правовідносин, яке, з огляду на дію спеціально-дозвільного типу регулювання, має зберігати актуальність *pro futuro*, передбачаючи майбутній розвиток об'єкта врядування та нівелюючи необхідність постійного внесення змін до законодавчого масиву.

Довготривалі бойові дії на території України, їх значна ескалація з початком повномасштабного вторгнення рф 24.02.2022 р. виявили надзвичайну кількість прогалин та суперечностей у положеннях нормативно-правових актів, які регулюють адміністративно-правовий статус українських військових формувань, інших воєнізованих утворень, які залучаються до здійснення оборонних заходів, а також осіб, які проходять службу в таких формуваннях. Указане особливо стосується норм законодавства, що визначають підстави та порядок притягнення військових до адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Деякі з них характеризуються казуїстичністю, частковою застарілістю та недостатньою адаптивністю для ефективної протидії викликам воєнного стану. Серед конкретних проблем, властивих нормативно-правовому регулюванню адміністративної відповідальності військовослужбовців, слід назвати: 1) непослідовність внесення законодавцем змін до Глави 13-Б КУпАП «Військові адміністративні правопорушення», спрямованих у переважній більшості на посилення відповідальності військовослужбовців як єдиного механізму протидії порушенням військової дисципліни та порядку проходження військової служби; 2) невідповідність положень КУпАП, які встановлюють суб'єктний склад військових адміністративних правопорушень, реальному стану розвитку суспільних відносин, умовам, за яких, крім військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ), завдання з безпосередньої відсічі збройній агресії рф виконують також військовослужбовці інших, передбачених законодавством України, військових формувань, мілітаризованих та правоохоронних органів, їх структурних підрозділів; 3) неврахування нормотворцем загальносвітової тенденції «оцивільнення» збройних сил [1, с. 107–110], яка має прояв, зокрема, у можливості зайняття військових посад цивільними особами, їх залучення до виконання бойових завдань, наприклад, у складі добровольчих формувань.

Викладені вище, а також ряд інших проблемних питань нормативного регулювання правового статусу осіб, які проходять службу у ЗСУ та інших військових

і воєнізованих формуваннях, актуалізує необхідність всебічного та об'єктивного дослідження суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень. Адже від чіткості та недвозначності трактування положень деліктного законодавства напряду залежать дотримання військової дисципліни, ефективність виконання військовослужбовцями покладених на них завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання юридичної відповідальності за вчинення особами військових адміністративних правопорушень розглядали у своїх працях такі фахівці, як Л.Р. Біла-Тіунова [21], С.С. Вітвіцький [8], В.М. Лещенко [3], О.І. Остапенко [18], М.С. Рябовол [5], І.М. Шопіна [14] та інші науковці. Водночас, визначення чітких та універсальних критеріїв для окреслення усіх категорій осіб, які можуть брати участь в оборонних заходах та, відповідно, здатні посягати на родовий об'єкт складів адміністративних правопорушень, передбачених Главою 13-Б КУпАП, не здійснювалося.

Метою статті є науковий аналіз суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень у контексті розширення переліку осіб, які станом на теперішній час беруть участь в заходах з оборони України, а їх правовий статус може прирівнюватися до військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Як вбачається з аналізу норм КУпАП, дія положень Глави 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» поширюється виключно на спеціальних суб'єктів, а саме: військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів. Суб'єктами юридичних складів окремих військових адміністративних правопорушень (ст.ст. 172-11, 172-13, 172-14, 172-16, 172-18 КУпАП тощо) можуть бути лише особи з конкретизованим, специфічним, правовим статусом, зокрема військові службові особи, військовослужбовці строкової служби, особи, які входять до складу наряду з охорони державного кордону України, начальники (командири), поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України (далі – НПУ) [2].

Незважаючи на те, що в межах наукового поля та судової практики відсутній єдиний підхід щодо тлумачення окремих понять, зокрема поняття «військова службова особа», першочерговою проблемою є визначення обсягу загального суб'єкта для всіх юридичних складів, передбачених Главою 13-Б КУпАП. Адже від цього залежить можливість чіткого встановлення, які саме особи за вчинення адміністративних проступків підлягають менш обтяжливій дисциплінарній відповідальності, проте і менш формалізованій юрисдикційній процедурі, передбаченій Статутами ЗСУ; а на яких – поширюється дія приписів частин 3–5 ст. 15 КУпАП та, відповідно, – більш сувора адміністративна відповідальність.

Так, на основі аналізу положень КУпАП, позицій науковців та практики адміністративних судів можна виокремити три основні підходи до окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень.

Відповідно до першого підходу загальним суб'єктом військових адміністративних правопорушень, крім військовозобов'язаних та резервістів (щодо тлумачення статусу яких відсутні будь-які суперечності), є виключно військовослужбовці Збройних Сил України [3, с. 187–189]. Така думка хоча й висловлюється лише незначною кількістю науковців, однак обумовлюється онтологією впровадження

інституту військових адміністративних правопорушень. Адже відповідно до тексту пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період» № 158-VIII, яким 05.02.2015 р. до КУпАП і було додано Главу 13-Б, метою законопроекту є забезпечення правопорядку і військової дисципліни саме у Збройних Силах України в умовах особливого періоду [4]. При цьому, в обґрунтування необхідності прийняття нормативного акта законодавець наводить статистичні дані щодо масового вживання алкогольних напоїв, самовільного залишення військових частин виключно військовослужбовцями бойових підрозділів ЗСУ, не досліджуючи відповідних даних щодо військових інших мілітарних формувань та/або, наприклад, добровольців у зоні АТО, які брали активну участь у відсічі збройній агресії рф станом на дату прийняття Закону 05.02.2015 р.

Отже, як вбачається з буквального тлумачення¹ тексту вказаної пояснювальної записки, посилення юридичної відповідальності військовослужбовців першочергово мало стосуватися виключно підрозділів Збройних Сил України, не поширюючись на будь-які інші військові та мілітаризовані формування.

Слід зазначити, що указана позиція спростовується безпосередньо положеннями КУпАП, в яких для позначення загального суб'єкта військових адміністративних правопорушень застосовується нормативна конструкція «військовослужбовець» (а не військовослужбовець ЗСУ), внаслідок чого дія Глави 13-Б КУпАП поширюється на військовослужбовців не лише Збройних Сил України, але й інших, передбачених законодавством України, військових формувань. Зокрема у нормі ч. 3 ст. 15 КУпАП нормотворець прямо зазначає, що за порушення правил дорожнього руху під час керування службовим транспортним засобом штраф як адміністративне стягнення не може бути застосований до військовослужбовців-водіїв Збройних Сил України або інших утворених відповідно до законів України військових формувань [2]. Варто зазначити, що і суди у своїй практиці неодноразово визнавали суб'єктами військових адміністративних правопорушень військовослужбовців Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України [10; 11].

Але, незважаючи на некоректність вказаної наукової позиції, вона має важливе значення для змістовного розуміння меж поширення інституту військових адміністративних правопорушень. Адже його першочерговим та основним суб'єктом як у теоретичній, так і у практико-прикладній площині, є саме військовослужбовці Збройних Сил України. Зокрема саме приписи Статутів ЗСУ регулюють порядок несення/проходження військової служби, встановлюють норми військової дисципліни не лише у підрозділах Збройних Сил України, але й в усіх інших військових формуваннях та воєнізованих утвореннях, які беруть участь у відсічі збройній агресії рф, тим самим визначаючи родовий об'єкт для всього деліктного інституту військових адміністративних правопорушень. Наприклад, відповідно до п. 5 Положення про проходження громадянами України військової служби

¹ У значенні буквального (адекватного) тлумачення норми права, за якого ми припускаємо, що текстуальне відображення правової норми повністю збігається з її дійсним змістом.

в Державній прикордонній службі України, громадяни, які вступили на військову службу за контрактом або за призовом до ДПСУ, складають Військову присягу на вірність Українському народу у порядку, визначеному Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України. Відповідно, у подальшому, досліджуючи інші, розширені, підходи до окреслення суб'єктного складу Глави 13-Б КУпАП та визначаючи критерії прирівнення інших осіб, які беруть участь в оборонних заходах, до військовослужбовців, слід зазначити, що правовий статус таких осіб, умови проходження ними воєнізованої або військової служби слід прирівнювати з відповідними умовами проходження військової служби саме у ЗСУ, а не в інших військових формуваннях.

Указані вище нормативні приписи, а також положення інших актів військового законодавства, обумовлюють існування другого підходу щодо окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень, а саме поширення норм Глави 13-Б КУпАП не лише на військовослужбовців Збройних Сил України, але й на інших передбачених законодавством України, військових формувань. Адже, як слушно зазначає ряд вчених, проходження військової служби є можливим не лише у ЗСУ [5, с. 158], але і в інших військових формуваннях, призначених для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, та/або на які покладаються завдання, визначені у ст. 12 Закону України «Про оборону України» [6; 7, с. 106]. Варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» під військовим формуванням слід розуміти «створену відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій» [6].

Отже, представники названого підходу, керуючись положеннями військового законодавства, як визначальний критерій для окреслення кола осіб, на яких поширюється дія положень Глави 13-Б КУпАП, вбачають цільовий (мета, завдання, місія) та організаційно-структурний компоненти адміністративно-правового статусу військового формування. Інакше кажучи, якщо орган публічної влади, його структурний підрозділ, мають статус військового формування, комплектуються військовослужбовцями та мають на меті оборону України, інші, передбачені абз. 14 ч. 1 ст. 1, ст. 12 Закону України «Про оборону України», цілі [6], то особам, які проходять військову службу в такому утворенні, є притаманним обсяг повноважень, аналогічний військовослужбовцям Збройних Сил України, а тому вони несуть відповідальність за вчинення адміністративних проступків на рівні з військовими ЗСУ. При цьому, як слушно зазначає авторський колектив науково-практичного коментарю «Військові адміністративні правопорушення», військова служба у розумінні КУпАП може містити в собі різноманітні види військової діяльності: не лише виконання бойових операцій, але також – адміністративних та логістичних функцій, пов'язаних із підтримкою військових сил. Військовослужбовцем же вважається будь-який громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка прохо-

дить дійсну військову службу у складі ЗСУ та інших військ відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [8, с. 65; 9].

Водночас, обстоювачі другого підходу, виходячи за межі вузького розуміння обсягу суб'єктів військових адміністративних правопорушень, все ж таки обмежуються виключно категорією «військовослужбовець». Відповідно, поза межами дії Глави 13-Б КУпАП залишаються особи, які беруть участь у бойових зіткненнях з ворогом, виконують завдання у зоні бойових дій, в інший спосіб здійснюють оборону України, захист її незалежності та територіальної цілісності, але не мають статусу військових; або особи, які проходять державну службу особливого характеру в установах, що з організаційно-структурної точки зору не відповідають одному чи декільком критеріям військового формування, передбачених Законом України «Про оборону України». Наприклад, відсутність у мілітаризованого органу військових з'єднань позбавляє його можливості мати статус військового формування (див. абз. 14 ч. 1 ст. 1 Закону), а тому особи, які проходять службу в такому органі, навіть у разі безпосередньої участі у бойових діях, фактичної наявності повноважень, аналогічних повноваженням військовослужбовців, можливого поширення на них дії Статутів Збройних Сил України і, відповідно, обов'язку з дотримання військової дисципліни, не матимуть статусу військовослужбовців та, як наслідок, не підлягатимуть адміністративній відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень [6].

У першому випадку йдеться, зокрема, про так звані добровольчі батальйони АТО, які, у відповідності до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» могли комплектуватися не лише військовослужбовцями Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, але і поліцейськими патрульної поліції НПУ, посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від підпорядкованості і форми власності, а також звичайними громадянами за їх згодою [12]. Члени названих добровольчих батальйонів брали безпосередню участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, у відповідності до Постанови КМУ від 20.08.2014 р. № 413 мали право на отримання статусу учасника бойових дій, фактично дотримувалися норм військової дисципліни, проте на багатьох із них не поширювалися положення військового законодавства зобов'язального характеру, зокрема в частині відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень. Як слушно зазначав О.П. Сікорський щодо залучення до антитерористичної діяльності звичайних громадян та службових осіб підприємств, установ і організацій приватної форми власності, в зоні АТО існували «не легалізовані» добровольчі батальйони, які де-юре були незаконними збройними формуваннями. Разом із тим, очевидно, що держава де-факто визнавала відповідні військові формування [7, с. 109].

На теперішній час дещо подібна ситуація існує і щодо участі у зоні бойових дій членів добровольчих формувань територіальних громад, правовий статус яких хоча і врегульований положеннями Закону України «Про основи національного спротиву» та рядом підзаконних актів, проте, все одно, має подвійний характер і об'єднує в собі риси правового статусу члена громадського формування та елементи правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України [13, с. 246–247].

Як зазначає І.М. Шопіна, на теперішній час найближчою аналогією з добровольчими формуваннями територіальних громад є правовий статус членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону [14, с. 495].

Цікаво, що і Касаційний адміністративний суд Верховного Суду неодноразово зазначав, зокрема у постанові від 31 травня 2023 р. (справа № 160/1543/21), що «...добровольче формування територіальної громади є воєнізованим підрозділом, а не військовим формуванням. Здійснення діяльності добровольчих формувань під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, а також перехід їх за певних умов в оперативне підпорядкування командирів відповідних військових частин Сил територіальної оборони ЗСУ не свідчить про перебування членів добровольчих формувань у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції». Відповідно, і «...членство у добровольчому формуванні не звільняє від обов'язку проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період» [15].

Отже, з одного боку, добровольчі формування, зокрема і територіальних громад, безпосередньо беруть участь у заходах з оборони України і навіть за певних умов переходять в оперативне підпорядкування відповідних військових частин. Однак, із точки зору організаційно-структурного компоненту свого правового статусу, такі утворення не є військовими формуваннями, а членство у добровольчих формуваннях та навіть діяльність, що пов'язана із відсічу збройній агресії у зоні бойових дій, не прирівнюється до проходження військової служби і, відповідно, на таких осіб не поширюється поняття «військовослужбовець» у розумінні Глави 13-Б КУпАП. На практико-прикладному рівні такий стан речей негативно впливає на дотримання військової дисципліни не лише безпосередньо у межах таких добровольчих формувань, але й у військових підрозділах Сил оборони ЗСУ, до складу яких такі суб'єкти належать. Адже член добровольчого формування не несе пропорційну відповідальність, наприклад, за відмову від виконання законних вимог командира, в оперативне підпорядкування якого було відряджено таку особу; за розпивання алкогольних напоїв під час проходження служби, самовільне залишення місця служби, знищення ввіреного військового майна, перевищення делегованих військових повноважень тощо.

Подібна проблема на теперішній час простежується не лише щодо забезпечення військової дисципліни з-поміж членів добровольчих формувань, але також і десятків тисяч службових та посадових осіб воєнізованих і правоохоронних органів, цивільних осіб, які з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України беруть безпосередню участь у відсічі збройній агресії, в інший спосіб забезпечують національну безпеку та оборону, або у майбутньому потенційно можуть бути залученими до таких заходів з огляду на свій мілітаризований статус. Адже членам таких установ, їх структурних підрозділів фактично делегуються повноваження військовослужбовців, але на них, аналогічно членам добровольчих

формувань, не поширюється більшість норм військового законодавства зобов'язального характеру, зокрема і в частині відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень [16]. До таких суб'єктів можна віднести службовців Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Служби судової охорони, поліцейських Національної поліції України (не лише особливого призначення), членів громадських організацій з охорони громадського порядку і державного кордону тощо.

Указаний перелік не є вичерпним з огляду на те, що як уже зазначалося вище, військова служба у розумінні КУпАП передбачає не лише виконання бойових операцій, але також – адміністративне, логістичне та тилове забезпечення військ, чим здатні займатися навіть цивільні інституції. Зокрема нині у ЗМІ активно висвітлюються кейси щодо перевищення повноважень членами громадських формувань під час їх залучення до здійснення мобілізаційних заходів разом із службовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, наприклад, ГФ «Альфа плюс», ГФ «Підрозділ сприяння правоохоронним органам», ГО «Україна – це матір» [17]. Незважаючи на фактичне делегування членам таких організацій окремих функцій та повноважень військових службових осіб, їх притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення військових правопорушень, наприклад, за ст. 172-14 КУпАП (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) є неможливим.

Указане обумовлює необхідність звернення до третього, розширеного, підходу до розуміння суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень, за якого дія Глави 13-Б КУпАП може поширюється не лише на осіб зі статусом військовослужбовців. Так, професор О.І. Остапенко вважає, що чинний КУпАП (ст. 15) передбачає відповідальність для військовослужбовців, а також інших прирівняних до них осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень. При цьому, вчений зазначає, що адміністративне законодавство України не використовує термін «інші прирівняні до них особи», однак, беручи за аналогією положення Розділу XIX Кримінального кодексу України «Військові кримінальні правопорушення», науковець зараховує до суб'єктів військових адміністративних правопорушень не лише військовослужбовців, але і працівників військових прокуратур, військових судів, військових комісаріатів, фельд'єгерської служби, адміністративний та професорсько-викладацький склад військових навчальних закладів, військовополонених та ін. [18, с. 87]. І хоча указаний перелік втратив актуальність, оскільки деякі із цих органів на теперішній час не функціонують (наприклад, військові суди), а в інших нині проходять службу діючі військовослужбовці (наприклад, фельд'єгерська служба Держспецзв'язку або територіальні центри комплектування та соціальної підтримки), концепція щодо поширення адміністративної та кримінальної відповідальності за військові правопорушення на осіб, які за одним або декількома критеріями та/або умовами прирівнюються до військовослужбовців, є безперечно вірною. Варто зазначити, що і колектив науковців – О.М. Фесенко, І.В. Козакова та О.В. Шнипко, – вивчаючи окремі проблеми юридичної відповідальності за військові правопорушення, вико-

ристовують поняття «військовослужбовці і прирівняні до них особи». Під останніми вчені розуміють військовозобов'язаних, резервістів під час проходження зборів; іноземців та осіб без громадянства, які відповідно до закону прирівнюються до категорії військовослужбовців під час проходження військової служби у Збройних Силах України [19, с. 239].

Враховуючи надзвичайно широке коло суб'єктів, які станом на теперішній час беруть участь у здійсненні заходів із безпосередньої відсічі збройній агресії РФ, та яким, відповідно до бойових завдань, делегуються окремі повноваження військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, та які, відповідно, здатні вчиняти адміністративні проступки, передбачені Главою 13-Б КУпАП, питання розширення суб'єктного складу поза межі категорії «військовослужбовець» набуває особливої, практично-орієнтовної, актуальності. Слід зазначити, що законодавець частково підтримав указану позицію, прийнявши Закон України № 3000-IX від 21.03.2023 р. та поширивши на поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України статус суб'єктів військових адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 172-10 і 172-19 КУпАП [20]. Однак, виникає закономірне запитання, чому було залишено поза увагою інші правоохоронні органи та їх структурні підрозділи або вже згадані добровольчі формування територіальних громад. На переконання законодавця, нібито відмова від виконання законних вимог командира військовослужбовцем ЗСУ чи працівником поліції особливого призначення становить вищий ступінь суспільної шкідливості та загрозу публічному порядку, ніж аналогічне невиконання вимог командира службовцем добровольчого формування під час виконання бойового завдання. Більше того, частково взявши за аналогію положення Розділу XIX Кримінального кодексу України та казуїстично вказавши єдиний підрозділ, на який, крім військовослужбовців, поширюється дія Глави 13-Б КУпАП, нормотворець фактично обмежив загальність та адаптивність деліктних норм, нівелювавши можливість застосування цих положень до інших воєнізованих формувань, які не лише функціонують станом на теперішній час, але потенційно можуть бути залученими до оборонних заходів у майбутньому.

Зазначене потребує вироблення адаптивних, загальних та таких, які відповідали би реальному стану розвитку суспільних відносин, критеріїв/умов, за наявності яких особи, що беруть участь в оборонних заходах, могли бути прирівняними до військовослужбовців у розумінні Глави 13-Б КУпАП. Для вірного встановлення та формулювання таких умов у першу чергу слід дослідити, які, загалом, критерії використовує законодавець для визначення меж поширення юридичних складів військових адміністративних правопорушень.

Із формально-юридичного аналізу положень деліктного законодавства вбачається, що для окреслення переліку осіб, які можуть бути притягнутими до адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень, нормотворець використовує одночасно суб'єктно-орієнтовний та об'єктно-орієнтовний підходи. Суб'єктно-орієнтовний підхід полягає у безумовному, безальтернативному притягненні до відповідальності конкретних категорій осіб за вчинення військових адміністративних проступків; тобто незалежно

від запровадження воєнного чи особливого стану, перебування особи під час вчинення правопорушення у зоні бойових дій, виконання бойових завдань, безпосередньої участі у відсічі збройної агресії тощо. До таких суб'єктів належать військовослужбовці Збройних Сил України та інших передбачених законодавством України військових формувань, які підлягають адміністративній відповідальності за діяння, передбачені нормами Глави КУпАП 13-Б, в силу проходження ними військової служби як державної служби особливого, специфічного характеру, та наявності відповідних статусних повноважень на безумовній постійній основі. Адже онтологічно інститут військових адміністративних правопорушень було запроваджено з метою забезпечення військової дисципліни саме у цих підрозділах.

Водночас, щодо окремих суб'єктів законодавець визначає ряд додаткових критеріїв, у разі відповідності яким у розумінні Глави 13-Б КУпАП правовий статус особи ніби прирівнюється до статусу військовослужбовця і вона підлягає адміністративній відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень на загальних засадах. Зазначене обумовлюється тим, що станом на теперішній час на родовий об'єкт юридичного складу військових адміністративних правопорушень – установлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, військова дисципліна – можуть посягати не лише військовослужбовці, а за певних умов й інші особи. Наприклад, військовозобов'язані та резервісти є суб'єктами військових адміністративних правопорушень у період проходження ними зборів, адже у відповідності до ч. 2 ст. 29 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» саме у цей час, тимчасово, на них поширюється дія статутів Збройних Сил України і, відповідно, зобов'язання з дотримання військової дисципліни [9]. У свою чергу, поліцейські несуть відповідальність, передбачену ст. ст. 172-10 і 172-19 Глави 13-Б КУпАП, виключно за умови, якщо вони одночасно: а) проходять службу у підрозділах поліції особливого призначення Національної поліції України; б) залучені до безпосередньої участі у бойових діях; в) у період залучення поліцейських до участі у бойових діях на території України запроваджено режим воєнного стану [2]. Тобто на переконання законодавця, за наявності одночасно усіх перелічених вище умов, воєнізована служба поліцейських особливого призначення НПУ прирівнюється до проходження військової служби, з відповідним статусним прирівненням поліцейських до військовослужбовців у значенні положень КУпАП.

При цьому, здійснивши аналіз норм, які встановлюють межі поширення дії Глави 13-Б КУпАП, необхідно визначити два аспекти. По-перше, важливим є не лише те, які саме критерії/умови застосовує законодавець для «прирівнення» правового статусу службовців цивільних чи мілітаризованих інституцій до статусу військовослужбовців, але й закономірність такого уподібнення. Адже, як вбачається з положень деліктного законодавства, кількість та якість установлених додаткових умов прямопропорційно залежать від ступеня мілітаризованості, пристосованості органу та/або його структурного підрозділу до участі у здійсненні оборонних заходів. Якщо орган, наприклад, за мирного часу наділено правоохоронними цивільними функціями, метою та завданнями, він має невійськову структуру, то для його адаптації до участі у відсічі збройній агресії рф, певної «тран-

сформації» у військове формування, необхідним є встановлення більшої кількості умов та критеріїв, ніж для мілітаризованої інституції, її структурного підрозділу. До прикладу, як уже було зазначено вище, для того, щоб на поліцейського поліції особливого призначення НПУ поширювалися вимоги щодо дотримання військової дисципліни та, відповідно, статус суб'єкта військових адміністративних правопорушень, необхідним є встановлення набагато більшої кількості умов, ніж зокрема для військовослужбовців Національної гвардії України.

При цьому, зрозуміло, що у цьому випадку законодавець вимушено застосовує певну юридичну фікцію, адже указані критерії не можуть, навіть тимчасово, повною мірою «привіняти» правовий статус правоохоронного та/або мілітаризованого органу до військового формування.

Таким чином, можна дійти висновку, що вироблені у межах названого наукового дослідження критерії уподібнення правового статусу службових осіб правоохоронних та воєнізованих інституцій до військовослужбовців ЗСУ у розумінні Глави 13-Б КУпАП мають бути, у першу чергу, диференційованими в залежності від ступеня адаптивності органу до участі в оборонних заходах.

Другим аспектом, який слід взяти до уваги, є те, що поєднання законодавцем суб'єктно- та об'єктно-орієнтовного підходів для окреслення меж поширення інституту військових адміністративних правопорушень впливає також і на спосіб уподібнення цивільних осіб з військовослужбовцями. Так, військовозобов'язані та резервісти на час проходження зборів дійсно привіняються до військовослужбовців саме за правовим статусом. Про це свідчать зокрема і вже згадані положення ч. 2 ст. 29 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до яких на військовозобов'язаних під час проходження зборів та резервістів під час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві поширюється дія статутів Збройних Сил України [9]. Водночас, наприклад, на поліцейських поліції особливого призначення НПУ навіть темпорально дія статутів ЗСУ ні за яких умов не поширюється, їх правовий статус частково привіняється до військовослужбовців, проте не першочергово, а лише як наслідок привіняння умов проходження їх служби до умов військової. Інакше кажучи, з огляду на те, що родовим об'єктом посягання військових адміністративних правопорушень є встановлений законодавством порядок несення військової служби та військова дисципліна, а не будь-які правопорушення, вчинені військовослужбовцями, законодавець, першочергово, онтологічно, встановлює критерії привіняння умов проходження цивільної або воєнізованої служби з військовою, а не критерії уподібнення правового статусу відповідних суб'єктів зі статусом військовослужбовців. Остання закономірність дійсно має місце, проте як похідний, другорядний процес, або щодо окремих, чітко перелічених КУпАП, суб'єктів.

Отже, змістовно-вірне окреслення сфери дії інституту військових адміністративних правопорушень має діалектично поєднувати, по-перше, критерії привіняння умов проходження служби посадовими особами цивільних та воєнізованих установ із військовою службою (об'єктно-орієнтовний підхід), по-друге, критерії уподібнення їх правового статусу (суб'єктно-орієнтовний підхід).

Видається, до перших критеріїв прирівнення умов проходження військової служби мають належати: 1) запровадження на території України особливого та/або воєнного стану (адже, як уже зазначалося вище, здійснення оборонних заходів та безпосередня участь у бойових діях військовими та воєнізованими формуваннями здійснювалась як до 24 лютого 2022 р., тобто до запровадження Указом Президента України воєнного стану, так і після видання такого акта; при цьому, урахування та правильне дефініювання особливого та воєнного станів має важливе значення для тлумачення окремих юридичних складів військових адміністративних правопорушень, наприклад, у частині розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності у разі зловживання службовою військовою особою владою або службовим становищем [21, с. 52]); 2) залучення особи до безпосередньої участі у бойових діях або забезпечення здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів (указане формулювання, викладене в Окремому дорученні Міністра оборони України від 23.06.2022 р. № 912/а/29 та неодноразово відзначене Верховним Судом як безумовна підстава для нарахування 70-тисячної доплати військовослужбовцям, видається, є достатнім (у сукупності із попереднім) критерієм для прирівнення умов проходження служби посадовцем цивільного або воєнізованого органу з військовою службою)[22].

Із точки зору суб'єктно-орієнтовного підходу, тобто умов уподібнення правового статусу цивільних осіб з військовослужбовцями, вбачається, що такими критеріями логічно мають бути складові адміністративно-правового статусу військовослужбовця. Адже як слушно зазначає колектив учених – В.Й. Пашинський, Л.П. Медвідь, Б.М. Шамрай, – військовослужбовці є представниками державної влади з владними повноваженнями, яких спрямовано на забезпечення публічних та суспільних інтересів, пов'язаних із захистом суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України, забезпеченням воєнної безпеки України [23, с. 660]. Відповідно, адміністративно-правовий статус військовослужбовця, як і будь-якого суб'єкта владних повноважень, охоплює такі складові: а) мета і завдання діяльності; б) організаційно-структурний компонент; в) повноваження та його функції, тобто компетенція [24, с. 172]. Отже, у разі, якщо особа уподібнюється одночасно за всіма указаними критеріями із військовослужбовцем², можна говорити про поширення на неї положень Глави 13-Б КУпАП в силу дії суб'єктно-орієнтовних критеріїв.

Видається, що для поширення на особу статусу суб'єкта військових адміністративних правопорушень є достатнім лише виконання двох вищезазначених об'єктно-орієнтовних умов (за аналогією з поліцією підрозділів особливого призначення НПУ), оскільки безпосередня участь особи у відсічі збройній агресії рф у зоні бойових дій, у період дії особливого та/або воєнного стану, автоматично прирівнює умови проходження цивільної чи воєнізованої служби до військової

² При цьому, повторно наголошуємо, що йдеться саме про уподібнення, а не ототожнення правового статусу цивільних осіб із військовослужбовцями, оскільки у випадку останнього, особа з об'єктивних причин набуватиме статусу військовослужбовця і необхідність у виокремленні таких критеріїв втрачається.

і, відповідно, надає можливість такій особі посягнути на родовий об'єкт, передбачений Главою 13-Б КУпАП. Враховуючи, що військова служба значною мірою виходить за межі здійснення виключно бойових операцій та охоплює виконання адміністративних та логістичних функцій, необхідним є встановлення певних альтернативних умов уподібнення, якими, на наше переконання, мають бути критерії прирівнення правового статусу цивільної особи до статусу військовослужбовця. Зазначене відповідає визначеним вище вимогам адаптивності, реальності, диференційованості, загальності та діалектичного поєднання суб'єктно- та об'єктно-орієнтовних підходів для окреслення меж поширення інституту військових адміністративних правопорушень.

З огляду на зазначене, відкинувши надмірний законодавчий та теоретичний масив, пропонуємо у ст. 15 КУпАП для позначення переліку суб'єктів військових адміністративних правопорушень закріпити таке визначення: «військовослужбовці Збройних Сил України, інші утворені відповідно до законодавства України військові формування; особи, що проходять службу у воєнізованих формуваннях, правоохоронних органах, їх структурних підрозділах та під час дії особливого або воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях або забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів; а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів».

Висновки. З аналізу положень КУпАП, позицій науковців та практики адміністративних судів, виокремлено три основні підходи до окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень (крім військовозобов'язаних та резервістів щодо тлумачення статусу яких відсутні будь-які суперечності): 1) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути виключно військовослужбовці Збройних Сил України; 2) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути військовослужбовці ЗСУ та інших, передбачених законодавством України військових формувань; 3) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути військовослужбовці та службові особи цивільних або воєнізованих установ, які в силу подібності умов проходження служби та/або правового статусу можуть бути прирівненими до військовослужбовців. Виокремлені підходи не лише підкреслюють якісну відмінність позицій науковців та суб'єктів правозастосування до питання визначення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень, але й відображають онтологію розвитку деліктного інституту, закріпленого у Главі 13-Б КУпАП, підтверджують часткову невідповідність його норм реальному стану розвитку суспільних відносин. Аналіз закономірностей та характеру критеріїв і умов поширення інституту військових адміністративних правопорушень дозволяє встановити ряд об'єктно-орієнтовних умов прирівнення цивільної чи воєнізованої служби до військової: 1) запровадження на території України особливого та/або воєнного стану; 2) залучення особи до безпосередньої участі у бойових діях або забезпечення здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів; та суб'єктно-орієнтовних критеріїв уподібнення правового статусу цивільних

осіб статусу військовослужбовців: 1) мета і завдання діяльності; 2) організаційно-структурний компонент; 3) повноваження та функції суб'єкта владних повноважень, тобто компетенція.

З огляду на зазначене, запропоновано закріпити у ст. 15 КУпАП для позначення переліку суб'єктів військових адміністративних правопорушень авторське визначення.

Водночас, у контексті дослідження проблем визначення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень залишається ряд питань, які потребують подальшого наукового розроблення, з-поміж яких: проблема притягнення до адміністративної відповідальності цивільних осіб, які працюють у військових формуваннях та військових установах; а також зміст поняття «військова службова особа» у значенні Глави 13-Б КУпАП.

Література

1. Кісель В.Й. Статус військових частин Збройних Сил України як суб'єктів цивільних праводосин. *Часопис Хмельницького університету управління та права «Університетські наукові записки»*. 2005. № 3. С. 107–110.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
3. Лещенко В.М. Особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців під час дії воєнного стану. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*. 2023. Одеса. С. 187–189. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac6b4106-15cc-411b-bfbf-032f5715c3c5/content> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 05.02.2015 р. № 158-VIII. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587 (дата звернення: 06.07.2024 р.).
5. Рябовол М.С. Мета, поняття, сутність та засади адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2023. № 14. С. 157–162. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/276/278> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
6. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
7. Сікорський О.П. Проблеми правового забезпечення діяльності добровольчих батальйонів в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 105–111 URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_1/22.pdf (дата звернення: 06.07.2024 р.).
8. Вітвіцький С.С., Веселов М.Ю., Нестеренко О.М., Єпринцев П.С. Військові адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар. Харків : Право, 2024. 182 с.
9. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
10. Постанова Запорізького районного суду Запорізької області від 22 листопада 2022 року у справі № 317/2751/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107439296> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
11. Постанова Хусьського районного суду Закарпатської області від 13 жовтня 2022 року у справі № 309/4489/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107439296> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
12. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 06.07.2024 р.).
13. Горпинюк О.П. Правовий статус діяльності добровольчих формувань територіальних громад. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). С. 246–249.
14. Шопіна І.М. Правовий статус членів добровольчих формувань територіальних громад. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану* : збір. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару. Кривий Ріг. 2022. С. 495–496.

15. Постанова Верховного Суду від 31 травня 2023 року у справі №160/1543/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111267113> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

16. Пить І.Ю. Проблема окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*. Одеса. 2024.

17. На варті одеського «котла»: ЦПП дослідив, хто такі помічники поліції. URL: <https://intent.press/news/society/2024/na-varti-odeskogo-kotla-cpr-doslidiv-hto-taki-pomichniki-policiyi/> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

18. Остапенко О.І. Про терміни та їх вплив на розуміння військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 824. С. 84–91. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2141/vnulpurn201582416.pdf> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

19. Фесенко О.М., Козакова І.В. та Шнирко О.В. До питання про юридичну відповідальність за військові правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2022. № 74. С. 237–243. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273700/269047> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

20. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 21.03.2023 р. № 3000-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41466> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

21. Біла-Тіунова Л.Р. Адміністративні правові заходи, що застосовуються до військовослужбовців Збройних Сил України за військові адміністративні проступки. Таксономія правових заходів : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Гліон, 2024. С. 43–76.

22. Постанова Верховного Суду від 11 квітня 2024 року у справі № 560/3153/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118305747> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

23. Пашинський В.Й., Медвідь Л.П., Шамрай Б.М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-33> (дата звернення: 06.07.2024 р.).

24. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : Ваіте. 2014. 376 с.

Анотація

Пить І. Ю. Суб'єктний склад військових адміністративних правопорушень: нормативні та практико-прикладні аспекти. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень в аспекті кількісного та якісного розширення переліку осіб, які з початку повномасштабного вторгнення РФ 24.02.2022 р. беруть безпосередню участь у відсічі збройній агресії у зоні бойових дій, в інший спосіб є залученими до оборонних заходів. З аналізу положень КУпАП, позицій науковців та практики адміністративних судів виокремлено три основні підходи окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень (крім військовозобов'язаних та резервістів, щодо тлумачення статусу яких відсутні будь-які суперечності): 1) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути виключно військовослужбовці Збройних Сил України; 2) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути військовослужбовці ЗСУ та інших передбачених законодавством України військових формувань; 3) суб'єктами військових адміністративних правопорушень можуть бути військовослужбовці та службові особи цивільних або воєнізованих установ, які в силу подібності умов проходження служби та/або правового статусу можуть бути прирівнені до військовослужбовців. Обґрунтовано вірність останнього, розширеного, підходу для позначення переліку суб'єктів військових адміністративних правопорушень з огляду на онтологію та історію розвитку деликтного інституту, передбаченого Главою 13-Б КУпАП, а також дійсне коло осіб, які в умовах війни можуть посягати на родовий об'єкт юридичних складів військових адміністративних правопорушень. Доведено необхідність вироблення нових адаптивних, загальних, динамічних та таких, що відповідали б стану розвитку суспільних відносин, критеріїв та умов суб'єктного поширення інституту військових адміністративних правопорушень. Розроблено авторські об'єктно-орієнтовані та суб'єктно-орієнтовані умови уподібнення службових осіб цивільних та мілітаризованих інституцій з військовими у розумінні Глави 13-Б КУпАП, на підставі чого встановлено межі поширення указанного деликтного

інституту. З огляду на зазначене, запропоновано внести зміни до положень ст. 15 КУпАП та застосувати для позначення переліку суб'єктів військових адміністративних правопорушень вироблену у межах цього наукового дослідження нормативну конструкцію.

Ключові слова: військові правопорушення, військова дисципліна, адміністративна відповідальність, адміністративний проступок, Збройні Сили України, військові формування.

Summary

Pit I. Yu. The subject composition of military administrative offenses: normative and practical aspects. – Article.

The article is devoted to the study of the subject composition of military administrative offenses in terms of quantitative and qualitative expansion of the list of persons who, since the beginning of the full-scale invasion on 24.02.2022, have been directly involved in repelling armed aggression in the combat zone, or are otherwise involved in defensive measures. Based on the analysis of the provisions of the Code of Administrative Offenses, scientific positions, and the practice of administrative courts, three main approaches to defining the subject composition of military administrative offenses have been identified (excluding conscripts and reservists, whose status interpretation is uncontroversial): 1) subjects of military administrative offenses can only be servicemen of the Armed Forces of Ukraine; 2) subjects of military administrative offenses can be servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other military formations provided by the legislation of Ukraine; 3) Subjects of military administrative offenses can be servicemen and officials of civilian or paramilitary institutions, who, due to the similarity of service conditions and/or legal status, can be equated with servicemen. The correctness of the last, expansive, approach to defining the list of subjects of military administrative offenses is substantiated, considering the ontology and historical development of the delict institute provided by Chapter 13-B of the CUAO, as well as the actual circle of persons who, in wartime conditions, may infringe on the generic object of legal compositions of military administrative offenses. The necessity of developing new adaptive, general, dynamic criteria and conditions for the subject dissemination of the military administrative offense institute, corresponding to the state of development of social relations, is proven. Authorial object-oriented and subject-oriented conditions for equating officials of civilian and militarized institutions with military personnel in the understanding of Chapter 13-B of the CUAO are developed, based on which the boundaries of the dissemination of the indicated delict institute are established. Given the above, it is proposed to amend the provisions of Article 15 of the CUAO and apply the normative construction developed within this scientific study to define the list of subjects of military administrative offenses.

Key words: military offenses, military discipline, administrative responsibility, administrative offences, Armed Forces of Ukraine, military formations.